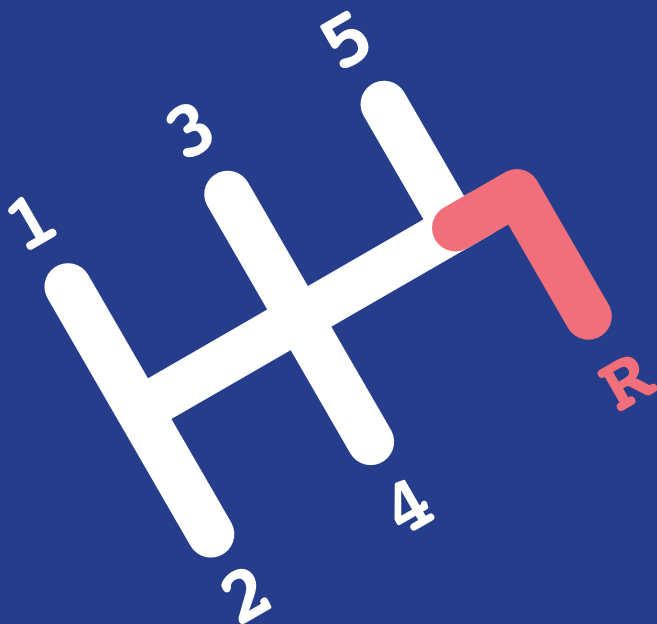

LA GRAN REGRESSIÓ

UN DEBAT SOBRE EL REPTE
DE RECONDUIR LA DEMOCRÀCIA

Santiago Alba Rico Arjun Appadurai

Zygmunt Bauman Donatella della Porta Nancy Fraser

Marina Garcés Eva Illouz Ivan Krastev

Bruno Latour Paul Mason Pankaj Mishra Robert Misik

Oliver Nachtwey César Rendueles Wolfgang Streeck

David Van Reybrouck Slavoj Žižek

Empúries

La gran regressió

Un debat sobre el repte
de reconduir la democràcia

Santiago Alba Rico • Arjun Appadurai •
Zygmunt Bauman • Donatella della Porta •
Nancy Fraser • Marina Garcés •
Eva Illouz • Ivan Krastev • Bruno Latour •
Paul Mason • Pankaj Mishra • Robert Misik •
Oliver Nachtwey • César Rendueles •
Wolfgang Streeck • David Van Reybrouck •
Slavoj Žižek

Editorial Empúries
Barcelona

Títol original: *Die große Regression*

Eine internationale Debatte über die geistige Situation der Zeit

Edició original i pròleg a càrrec de Heinrich Geiselberger

© d'aquest volum (excepte els textos de Santiago Alba Rico i Marina Garcés),
Suhrkamp Verlag Berlin 2017

© dels textos: «Retrocessos, repeticions, restes»: Santiago Alba Rico, 2017;
«El cansament de la democràcia»: Arjun Appadurai, 2017; «Síntomes a la cerca
d'un objecte i un nom»: Zygmunt Bauman, 2017; «Política progressiva i regressiva
en el neoliberalisme tardà»: Donatella della Porta, 2017; «Neoliberalisme
progressista contra populisme reaccionari: mal si fas, mal si no fas»: Nancy
Fraser, 2017; «Condicció pòstuma»: Marina Garcés, 2017; «De la paradoxa de
l'alliberament al declivi de l'elit liberal»: Eva Illouz, 2017; «Futurs majoritaris»:
Ivan Krastev, 2017; «L'Europa refugi»: Bruno Latour, 2017; «Superar la por a la
llibertat»: Paul Mason, 2017; «La política en l'era del ressentiment. El llegat fosc de
la Il·lustració»: Pankaj Mishra, 2016; «Valor per a l'audàcia»: Robert Misik, 2017;
«Descivilització. Tendències regressives dins les societats occidentals»: Oliver
Nachtwey, 2017; «De la regressió global als contramoviments postcapitalistes»:
César Rendueles, 2017; «El retorn dels expulsats, principi de la fi del capitalisme
neoliberal»: Wolfgang Streeck, 2017; «Benvolgut president Juncker»: David Van
Reybrouck, 2017; «La temptació populista»: Slavoj Žižek, 2017

Primera edició: maig del 2017

© de la traducció: de l'alemany, Pilar Estelrich Arce, 2017;
de l'anglès, Ernest Riera Arbussà, 2017; del castellà, Oriol Sánchez i Vaqué, 2017

Els articles de Santiago Alba Rico i de Marina Garcés s'han escrit expressament
per a aquesta edició i no estan inclosos a l'edició original en alemany.

© d'aquesta edició: Grup Editorial 62, s. l. u.,
Editorial Empúries
Diagonal, 662-664. 08034 Barcelona
info@grup62.com
www.editorialempuries.cat

Fotocomposició: Víctor Igual, S. L.

Impressió: Limpergraf

Dipòsit legal: B. 5.709-2017

ISBN: 978-84-17016-07-4

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol
forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta
obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a
Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org)
si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra
(www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats

Sumari

<i>Pròleg</i>	9
<i>Retrocessos, repeticions, restes</i> , de Santiago Alba Rico	17
<i>El cansament de la democràcia</i> , d'Arjun Appadurai	33
<i>Síntomes a la cerca d'un objecte i un nom</i> , de Zygmunt Bauman	47
<i>Política progressiva i regressiva en el neoliberalisme tardà</i> , de Donatella della Porta	63
<i>Neoliberalisme progressista contra populisme reaccionari: mal si fas, mal si no fas</i> , de Nancy Fraser ..	81
<i>Condicció pòstuma</i> , de Marina Garcés	93
<i>De la paradoxa de l'alliberament al declivi de l'elit liberal</i> , d'Eva Illouz	109
<i>Futurs majoritaris</i> , d'Ivan Krastev	129
<i>L'Europa refugi</i> , de Bruno Latour	145
<i>Superar la por a la llibertat</i> , de Paul Mason	157
<i>La política en l'era del ressentiment. El llegat fosc de la Il·lustració</i> , de Pankaj Mishra	177
<i>Valor per a l'audàcia</i> , de Robert Misik	195
<i>Descivilització. Tendències regressives dins les societats occidentals</i> , d'Oliver Nachtwey	211
<i>De la regressió global als contramoviments postcapitalistes</i> , de César Rendueles	227
<i>El retorn dels expulsats, principi de la fi del capitalisme neoliberal</i> , de Wolfgang Streeck	243
<i>Benvolgut president Juncker</i> , de David Van Reybrouck ..	263
<i>La temptació populista</i> , de Slavoj Žižek	279

Retrocessos, repeticions, restes

SANTIAGO ALBA RICO

És difícil saber si, per exemple, sant Benet de Núrsia, fundador dels ordes monàstics l'any 529, mentre fugia a Montecasino enmig de les ruïnes de l'Imperi romà, experimentava amb consciència la «fi d'una civilització» o si, molt més probable, considerava aquell caos com «un temps de descompte» que anunciava i endarreriria l'inexorable retorn de Crist. El que és cert és que el cristianisme, en contrast amb la circularitat grega i la verticalitat gnòstica, va desenredar i estirar el temps per convertir-lo en una línia contínua que, traslladada de l'àmbit de la salvació al de les societats, va donar lloc, per diverses vies, als conceptes il·lustrat i capitalista de la Història. Pels cristians, la Història estava en permanent retorn; pels moderns, a partir de la Revolució Francesa i de la revolució industrial, en permanent progrés. Per uns i pels altres, en tot cas, rodava sense parar, costa avall o costa amunt, cap a la seva feliç consumació. Des que Hegel va sistematitzar, el 1807, aquesta idea,¹ la humanitat occidental ha viscut cada crisi i cada guerra com un pas necessari cap a un futur millor. La sèrie creixent dels números a partir de l'any «zero» de la nostra era es concep espontàniament com un guany, com un augment irreversible del nostre saldo bancari: no és possible imaginar que el 2017 és menys, i no més, que el 2016. Fa dos mil·lennis que anem estalviant anys —mentre ens endeutem,

1. 1807 és la data de publicació a Alemanya de *La fenomenologia de l'espirit*.

ens sacrificuem i sucumbim— per canviar-los al final per una xocolatina o un telèfon mòbil.

Aquesta idea de la Història com a Progrés, que van compartir Marx i els marxistes, amb prou feines la van qüestionar alguns profetes de malastrugances: Hermann Lotze² a les acaballes del segle XIX, Walter Benjamin³ i Louis Althusser⁴ abans i després de la Segona Guerra Mundial. La seva interpellació a les ruïnes i les derrotes —a pèrdues sense redempció ni indemnització possible— semblava topar contra el sentit comú encadenat després de 1945 per l'acceleració del consum, per la segona revolució industrial i per la derrota de l'URSS el 1989, l'indar utòpic d'una fusió definitiva, fora de la Història, entre pau i democràcia. Els darrers deu anys, aquesta il·lusió s'ha ensorrat estrepitosament i d'una manera tan global com el seu enlairament. La crisi del 2008, el gir de l'optimisme tecnològic cap a l'amenaça robòtica, el retrocés de l'estat del benestar i dels drets socials i civils, el retorn de la guerra amb els seus desplaçaments de població

2. «Davant de l'afirmació creguda amb complaença d'un progrés lineal de la humanitat... una reflexió més acurada s'ha vist obligada fa molt de temps a descobrir que la història es retorça més i més en espirals; unes epícloides es van anteposar a unes altres; en suma, no han faltat mai marrades malenconioses per admetre que la impressió global que produeix la història no és la d'una elevació pura, sinó la d'una malenconia predominant. Una observació sense prejudicis començarà sempre sorprenent-se i queixant-se de la gran quantitat de béns culturals i aspectes genuïnament bells de la vida... que han desaparegut per no tornar mai més». *Microcosmos* (1864).

3. Vegeu les seves conegudes *Tesis sobre el concepte d'història* de 1940, on en una nota diu: «La catàstrofe és el progrés. El progrés és la catàstrofe».

4. En una de les seves obres, *Iniciació a la filosofia per als no filòsofs*, Althusser subratllava que l'essència de la filosofia materialista és «afirmar que hi ha al món un bon nombre de coses que no tenen cap sentit i no serveixen per a res [...], que hi ha pèrdues absolutes (que no són mai rescabaldades), derrotes sense apel·lació, esdeveniments sense cap sentit ni conseqüència, empreses i fins i tot civilitzacions senceres que es malmeten i es perden en el no-res de la història, sense deixar cap petjada, igual que els rius que desapareixen a la sorra del desert.

i les seves metàstasis terroristes, han capgirat també la consciència del temps, que ara sembla aturat, coagulat i esquartejat en el seu curs. Hi ha una percepció generalitzada de «final de civilització» i també de retrocés, com indica el títol d'aquest mateix llibre. La linealitat cristianoil·lustrada torna a ser substituïda per la circularitat grega o per la verticalitat disruptiva dels gnòstics, tal com l'exposa l'historiador Henri-Charles Puech en el seu conegut estudi de 1978.⁵ Davant del corrent més o menys estable o zigzaguejant del Progrés continu, la Història torna ara als limes de l'Imperi romà o al període d'entreguerres del segle xx: es fa un embolic, entra en bucle, cau en picat, fent voltes, en el passat més tràgic. Davant del Canvi com a trànsit acumulatiu de la quantitat a la qualitat —el de les antigues revolucions—, ara la transformació és sobtada, fulminant, des del cel, sense preparatius ni precursors: l'«esdeveniment» de Badiou com a contingència contrahistòrica és la cara incusa de l'atemptat terrorista que pot sobrevenir a qualsevol lloc i en qualsevol moment. La Història dels humans, com la paleontologia de Cuvier, és viscuda de cop i volta com una successió aleatòria de catàstrofes. El capitalisme, el més destructiu i el més optimista dels sistemes, s'ha tornat sobtadament amenaçador i pessimista. En sentit contrari al dels pronòstics liberals del 1989, el Temps del Tercer Món, per dir-ho d'alguna manera, s'ha apoderat del Temps dels centres capitalistes. Ja tot és perifèria. I per això tothom es precipita a delimitar i reforçar les fronteres.

EL COMPTE ENRERE I LA REPRESA DE TOT

2017 és probablement una xifra menor que 2016 i fins i tot que 2011; i menor, per descomptat, que 1945. El segle xx va

5. Vegeu Henri-Charles PUECH, *En torno a la gnosis*, Taurus, Madrid, 1991.

acabar el 2016 amb la mort de Fidel Castro, un dirigent que va convertir la petita Cuba en el centre incòmode de la guerra freda i que va reunir en la seva innegable grandesa tots els vicis i totes les virtuts de la geopolítica de la segona meitat del segle passat. Però, amb la seva mort, d'alguna manera, va tornar a començar la centúria més sagnant de la història de la humanitat. Va tornar a començar el segle xx i ho va fer, com tot, pel principi. És veritat que només el mar torna sempre a si mateix; tota la resta flueix, irromp, es capgira, desborda, es barreja, s'estanca. Res no es repeteix, ni tan sols com a farsa o caricatura; tot torna en la memòria nova de cossos sense història. Si estem recomençant el segle xx, com crec, cal assenyalar-ne, per tant, els parentius i les diferències.

Estem recomençant el segle xx perquè les dues últimes dècades han suprimit els fonaments polítics, jurídics i morals amb què es va construir, dubtosament just, l'ordre internacional vigent des del 1945: primer es va esfumar l'equilibri de bàndols de la guerra freda, després l'hegemonia nord-americana com a espina dorsal d'una estabilitat anunciada amb triomfalisme i no assolida mai sobre el terreny. La demolició d'aquests dos pilars successius —la derrota de l'URSS el 1989 i la derrota dels EUA el 2003— ha generat el que la revista francesa *Esprit* definia el 2014 com «un nou desordre global»,⁶ un ordre sense centre i alhora sense alternativa, en què el declivi nord-americà obre pas a un crepitjar de potències neoimperialistes, promíscues en les seves aliances sense futur, que es disputen els territoris i, més important, cada buit simbòlic deixat per Washington els últims dotze anys. La guerra de Síria és avui, sense cap mena de dubte, la revelació i l'alimentació d'aquest nou «desordre» que, d'alguna manera, restableix les pugnes interimperialistes de 1914, però sense cap

6. *Le nouveau désordre mondial*. En línia a: <http://www.esprit.presse.fr/archive/review/detail.php?code=2014_08/09>.

repartiment colonial possible, ja que moltes de les excolònies europees se sumen ara a la batalla.

Ho podem explicar així: el final de la guerra freda, que va deixar sense rival els EUA i va permetre a la UE desmantellar sense resistència l'estat del benestar atorgat als europeus contra l'URSS, va generar també, al marge dels governs i de les esquerres clàssiques, una demanda difusa i transversal de democratització. A l'antiga URSS, ara descomposta, el legítim sentiment anticomunista va donar lloc a una cadena de protestes, denominades amb un cert menyspreu «revolucions de colors» (Ucraïna, Geòrgia, Iugoslàvia, el Kirguizistan), de seguida cooptades pels EUA i els seus aliats. Però l'absència de l'URSS va permetre també, a partir de 1994, el que s'ha anomenat el «cicle progressista» a l'Amèrica Llatina, en ruptura simultània amb l'herència del socialisme del segle xx i amb la influència neocolonial de Washington al continent. Aquest, diguem-ne, «desglaç de la guerra freda», amb el seu impuls democràtic, va tenir la seva última recidiva el 2011, quan els pobles del «món àrab» es van alçar contra les dictadures del nord d'Àfrica i del Pròxim Orient, les últimes supervivents de l'antic ordre bipolar.⁷ La mal anomenada «primavera àrab» —perquè no era només àrab i va durar diverses estacions— va reactivar una «revolució democràtica global», en què un dels focus va ser el moviment 15-M a Espanya, però que es va passejar, com un fantasma amb torxa, pel sud d'Europa, Turquia i els EUA.

No és aquest el lloc per explicar les raons del seu fracàs, però, indubtablement, sis anys més tard, aquell impuls democràtic s'ha capgirat en el seu contrari. La importància de la guerra a Síria és cabdal si més no per tres motius: perquè ha permès a Rússia tornar a l'escena internacional, perquè és l'expressió ferotge de la segona Primera Guerra Mundial, ara entre potències emancipades de la tutela de Washington, i

7. Vegeu, per exemple, Gilbert ACHCAR, *Le peuple veut*, París: Sindbad, 2013.

perquè la supervivència de la dictadura dels Assad —quan semblava les romanalles d'un passat moribund— no tan sols ha ressuscitat les autocràcies regionals, sinó que, a través del jihadisme i el desplaçament de poblacions, ha justificat una contracció europea i global en nom de l'antiterrorisme i la seguretat individual. En definitiva, sis anys després de la sotragada esperançadora, la illusió d'una democratització general al marge de les ideologies s'ha invertit en una guerra interimperialista acompanyada d'una desdemocratització planetària. El declivi nord-americà no s'ha traduït en més justícia social ni en més drets i llibertats, sinó en un retorn a «l'era de l'imperi» —per evocar un famós llibre de l'historiador Eric Hobsbawm—⁸ en virtut del qual el litigi entre estats novament desideologitzats, com el 1914, és simultani a la revelació d'un, diguem-ne, «Weimar global», igual que als anys vint i trenta del segle passat: el desprestigi de la democràcia s'estén pertot arreu juntament amb una *reidentitarització* dels conflictes i els vincles. La victòria recent de Trump a les eleccions nord-americanes porta al cim de l'encara potència hegemònica una tendència que s'ha anat imposant una mica arreu: l'autoritarisme de Putin, el retorn de les dictadures al «món àrab», la deriva d'Erdogan després del cop d'estat fallit d'agost de 2016, la fi del «cicle progressista» llatinoamericà, el Brexit anglès, el creixement a Europa de les forces populistes de dreta i neofeixistes, algunes de les quals són molt a prop del govern o potser (quan es publiquin aquestes línies) ja al govern. Si hi afegim les transformacions econòmiques i laborals, efecte i causa de la crisi, i el retorn a formes d'explotació prefordistes associades al caràcter excedentari de bona part de la població mundial, hi ha molts motius per pensar que el 2017 està més a prop del 1917 que del 2018.

8. ERIC HOBSBAWM, *La era del Imperio*, Barcelona: Crítica, 2001.

EL QUE QUEDA DEL SEGLE XX

Però, si no es pot tornar a un mateix bé —la felicitat evangèlica o els primers califes musulmans—, tampoc es recupera mai el mateix mal. Si bé és cert que han desaparegut els dos pivots sobre els quals s'havia aixecat l'ordre posterior a la Segona Guerra Mundial i, per això mateix, s'ha tornat d'alguna manera a la Primera, el segle xx no ha transcorregut en va. La segona meitat del segle xx, en efecte, ha eliminat algunes coses i n'ha afegit d'altres a aquest retorn esperpèntic al 1914 i al 1930, amb els seus litigis interimperialistes, el seu Weimar global i la seva economia de rebuigs.

Què hi ha afegit? Quatre elements.

El primer és una globalització més decisiva i nova que l'econòmica, amb una primera marea que es remunta al 1870. La Segona Guerra Mundial va deixar, en efecte, una marca sobre la qual ens podem fer els despistats però que ja no podem oblidar. Em refereixo a les bombes atòmiques sobre Hiroshima i Nagasaki, matriu negativa d'una «consciència d'espècie» que abans de la primera explosió nuclear no existia. Avui hi ha una sola Humanitat perquè, per primera vegada en la història, la Humanitat pot ser destruïda d'un sol cop i en la seva totalitat, com si constituís realment un Individu i un Subjecte. El fet que aquesta consciència es mantingui sempre reprimida facilita la vida quotidiana, però la fa també més perillosa. Com sabem, el famós Tribunal de Nuremberg, creat precisament l'agost de 1945, va condemnar els *Lager* però no els bombardeigs aeris, que des de llavors es van convertir, en paraules del jurista Danilo Zolo,⁹ en «dret consuetudinari»: un dret, l'aeri, que suspèn el dret penal terrestre amb la seva presumpció d'innocència i les seves garanties processals i que, a través dels drons, s'ha emancipat fins i tot del vincle de res-

9. Danilo ZOLO, *La giustizia dei vincitori. Da Norimberga a Baghdad*, Bari: Editori Laterza, 2006.

ponsabilitat corporal. En un món de «desordre global» en què, juntament amb la guerra antiimperialista i el populisme de dretes, tornen els vells exterminis horitzontals (pensem en les presons d'Assad o en les execucions de carrer de Duterte a les Filipines), la globalització negativa de la Humanitat a través de la destrucció total des de l'aire està sempre a l'abast de la mà com a temptació o com a relliscada. Els que morien a les trinxeres de la Primera Guerra Mundial podien pensar almenys en els supervivents; la Segona Guerra Mundial ens ha llegat la possibilitat d'una postguerra sense supervivents.

El segon element, relacionat amb el primer, té a veure amb l'imaginari consumista consagrat a partir de 1950 als EUA i irradiat a la resta del món en relaxacions successives. Si parlo d'«imaginari» és per deslligar les seves conseqüències de l'accés real, material, a mercaderies barates i edens mercantils. Els ciutadans del món són consumidors fins i tot en plena crisi i en els sectors més desfavorits: els que no poden consumir són —com diria Zygmunt Bauman— «consumidors fallits», i això en el sentit que, desmuntada la producció fordista, els subjectes globalitzats es conceben a si mateixos (la seva autoestima i la seva posició de classe) en l'esfera del consum i no en la del treball; i perquè el capitalisme hiperindustrial ha passat a explotar el temps de descans més que el de la producció, amb la consegüent «proletarització de l'oci» —segons l'expressió de Bernard Stiegler—¹⁰ i la pèrdua de tradició, memòria col·lectiva i varietat idiosincràtica concomitants. Aquesta «proletarització de l'oci» és al seu torn inseparable de la destrucció ecològica, de la qual el famós informe del Club de Roma ja era conscient el 1972. Dos segles de capitalisme intensiu, trenta anys d'hipermercat consumista, han deixat molt poc marge als nostres descendents, tant en l'àmbit de la resistència cultural com en el de la distribució de recursos. Qualsevol que contempli la corba de desglaç de l'Àrtic l'any

10. Bernard STIEGLER, *De la misère symbolique*, París: Flammarion, 2004.

2016 pot mesurar amb horror el que la segona meitat del segle xx ha «afegit» a aquest nou 1917 o a aquest nou 1930 en què ens trobem: la inseguretats més radical que es pugui concebre, la relacionada amb els quatre elements i la seva renovació espontània en termes que permetin la supervivència humana.

El tercer element, inseparable al seu torn de l'imaginari consumista i de la proletarització de l'oci, són les noves tecnologies, d'una dimensió sociofòbica que tracta amb gran perspicàcia el filòsof César Rendueles en el seu conegut *Sociofòbia*.¹¹ Les anomenades «xarxes socials» han revolucionat els vincles antropològics, desplaçant la «realitat» i la «vida» lluny dels cossos: a un espai que no és capaç de distingir l'aspecte interior de l'exterior, l'àmbit privat del públic, l'abans del després, i que per tant afebleix o impedeix les memòries denses i els compromisos forts. A les xarxes hi ha davant el que en els cossos és darrere: l'impuls i l'ocurrència —tot el contingut de la «ment»— com a actualització ininterrompuda d'un «home sense inconscient», com diria Massimo Recalcati.¹² La segona meitat del segle xx ens ha llegat aquest «home sense inconscient» que no serà mai «feixista» per les mateixes raons que no serà mai «moralment kantiana»; i que acoloreix amb matisos nous el retorn al període d'entreguerres i la seva desdemocratització global.

El quart element és la globalització del terrorisme, concebut com una radicalització homeopàtica i descentralitzada de la Segona Guerra Mundial, en què la major part de les víctimes van ser civils. No és que no hi hagués terrorisme a les darreries del segle xix i a principis del xx, però el terrorisme avui dia constitueix íntimament, per dir-ho així, l'ordre social: és, si es vol, un dels seus components, incrustat al cor dels nostres codis penals i etològics com una funció de repro-

11. César RENDUELES, *Sociofòbia*, Madrid: Capitán Swing, 2015.

12. Massimo RECALCATI, *L'uomo senza inconscio*, Milà: Raffaello Cortina editore, 2010.

ducció econòmica i moral. Després de l'11-S i la invasió de l'Iraq, i molt més en el marc d'aquesta desdemocratització global a què al·ludia més amunt, els nostres règims polítics no sobreviurien sense atemptats terroristes. El terror latent en les costures més íntimes, dormant i imprevisible, construeix la fidelitat a l'ordre postdemocràtic que la resposta a aquest terror retroalimenta, amb l'anorreament consegüent del dret il·lustrat i de l'ètica comuna. El terrorisme «corporalitza» les amenaces en un món de riquesa abstracta i és per això inseparable de les fronteres, la racialització i les contraccions identitàries, i de les lleis d'excepció que naturalitzen la pèrdua de drets. El que la segona meitat del segle xx ha afegit a la Humanitat i ha llegat a la nostra època és una desuniversa-lització dels contractes socials i les defenses col·lectives.

L'ALTERNATIVA ABSENT

Dels quatre elements «afegits» per la segona meitat del segle xx a aquest compte enrere —de 2017 a 1917 i 1930—, es poden deduir fàcilment els elements «eliminats». Tenim novament guerres interimperials, tenim un Weimar global i una desdemocratització general; tenim igualment la construcció d'un «enemic intern» que adopta aquest cop a Europa la forma d'islamofòbia (i ja no d'antisemitisme). Tenim l'amenaça, en conseqüència, d'una majoria social cristal·litzada al voltant de propostes de selecció i jerarquització ciutadana d'ordre xenòfob i populista de dretes: neofeixismes, si es vol, en el sentit molt estricte que reivindiquen i legitimen la necessitat de reduir el gaudi dels drets civils i econòmics a una part de la població: «els francesos —o anglesos o espanyols— primer».

Què hi falta, en aquesta repetició? Hi falta, en primer lloc, la polarització o, el que és el mateix, l'alternativa. El segle xx ha eliminat la possibilitat (i el desig) del comunisme, que va mobilitzar milions de persones i va donar lloc a experiències

polítiques de govern que, pel sol fet d'existir, amb una legitimitat interna dubtosa, deslegitimaven el sistema capitalista i les seves polítiques. Al contrari que el 1917, el 2017 no hi ha cap *Revolució Russa* en gestació; al contrari que el 1930, el 2017 no hi ha una esquerra organitzada —amb independència del seu paper concret en els conflictes— que serveixi de contrapunt i de fre a la cella sobtadament arrufada del capitalisme neoliberal. Derrotat des de fora i des de dins, el comunisme és avui irrecuperable per a la resistència civil i democràtica i per a la construcció d'una majoria social progressista i republicana. Pel que fa a la socialdemocràcia, la seva disposició entusiasta a fer la feina bruta al Banc Central Europeu, l'FMI i les polítiques d'austeritat de Brussel·les l'han deixat fora de joc com a opció realista: la seva davallada electoral arreu d'Europa reflecteix i facilita la dretanització creixent de les majories socials. La parella esquerra/dreta ha desaparegut no en una democràcia social globalitzada i transversal, sinó en una victòria sense precedents de la dreta, que ocupa ara tot l'espai polític. L'esquerra, que ha menyspreat el «petit poble conservador» —com diria Michéa—,¹³ ha deixat expedit aquest camí.

En aquesta Europa postrevolucionària, amb els seus consumidors fallits i el seu oci proletaritzat atrapat en l'«allò» de les xarxes, l'alternativa popular al dany social ocasionat pel neoliberalisme no és l'«esquerra» en cap dels seus possibles formats: és més aviat allò que l'escriptor i activista Amador Fernández Savater descriu molt encertadament com a «elits antielits» o «oligarquies antioligarquiques»: el cas de Trump i el seu sorprenent triomf electoral n'és l'exemple més evident. Del discurs social de l'esquerra, se n'han apoderat multimilionaris, empresaris i financers que, a més de beneficiar-se del capitalisme mentre en denuncien els excessos, prediquen el neomasclisme, el populisme racista i la jerarquitització ciutadana-

13. Jean-Claude MICHÉA, *Les mystères de la gauche, de l'idéal des lumières au triomphe du capitalisme absolu*, París: Flammarion, 2013.

na identitària. Si hi ha una polarització no és, com als anys trenta del segle passat, la que enfronta l'esquerra amb el feixisme, sinó la que oposa un populisme de dretes, molt conservador i clarament «nacionalista», a una classe liberal capitalista que, amb cada mesura que pren, li facilita el camí; i, paral·lelament, tenim l'altra polarització, en aquest cas «cultural», que enfronta dos «feixismes» (si se'm permet abusar d'un terme no traslladable netament a la nostra època): el feixisme laic i el feixisme religiós, recíprocament nodrits en el mirall, la fricció dels quals redueix el marge per a les posicions no alineades; és a dir, per a les posicions només alineades amb la democràcia i els drets humans. Si la disjuntiva electoral es limita cada vegada més a escollir entre dreta i extrema dreta (Clinton/Trump o Fillon/Le Pen), la disjuntiva vital es redueix d'una manera ja quasi asfixiant a escollir entre «el que és meu» i «la resta».

EL CAS D'ESPANYA

D'aquest viratge rapidíssim i freudianament «sinistre» de les esperances activades el 2011, es pot rescatar una fràgil però vistosa excepció a l'Europa del sud: em refereixo als tres països (Grècia, Portugal, Espanya) que van mantenir dictadures fins al final del segle xx, els que més tard i amb més entusiasme es van incorporar a la UE i en què l'imaginari consumista es va imposar d'una manera més inapel·lable, igual que les polítiques d'austeritat que semblaven impugnar-lo, o si més no erosionar-lo.

El cas d'Espanya és particularment intrigant. Per què el país més catòlic del món el 1975 és avui el menys homòfob? Per què el que va fundar a partir de l'exclusió de l'altre el seu «projecte nacional» encara fallit és, en qualsevol cas, el menys racista i islamòfob? Per què —com recorda Sergio del Molino— el més atroçment fracturat fa vuitanta anys per una

guerra civil és ara el menys violent i el més tolerant? Per què, d'alguna manera, és l'únic en què ni el populisme social de dretes ni el «feixisme» cultural avancen o en què avancen a menys velocitat?

Jo diria que aquest avantatge té a veure, com a Grècia i a Portugal, amb un defecte o una mancança: l'erradicació total de la memòria històrica. Amb el propòsit d'explicar les conseqüències culturals del franquisme, alguna vegada he citat l'historiador tunisià Ibn Khaldun (mort el 1406), que, en el seu *Muqqadimah*, es pregunta «per què Déu va fer errar quaranta anys els hebreus pel desert». Ibn Khaldun diu que van caldre quaranta anys, el curs d'una generació sencera, per esborrar «el record de l'esclavitud». En el cas de Franco, van caldre quaranta anys per, al contrari, oblidar el record de la llibertat. Espanya va entrar a la UE i es va capbussar en l'imaginari consumista amb molt poca memòria i, quaranta anys després de la mort del dictador, no conserva, ni per bé ni per mal, cap arrel en el passat, com ho demostra el fet que fins i tot la dreta patriòtica espanyola, hereva del mateix Franco, va deixar de banda la paraula «pàtria» com a catalitzador identitari per imposar, en un lògica mercantil-liberal, la «marca Espanya» —lògica de botiguers que va deixar lliure el significat «patriotisme», recuperat «per l'esquerra», anys més tard, a través del partit de Podem.

El cert és que, quan la crisi sacseja Espanya amb la força d'un cataclisme i el bipartidisme sorgit de l'anomenada «transició democràtica» perd clamorosament la seva legitimitat, Espanya és un país ja desmemoriat, sense tradicions ni bandera, quasi diria «reformatejat» per una combinació de consensos repressius i «hedonisme de masses» (per citar l'expressió de Pasolini). Un país sense memòria és un país a mercè del vent, velleïtós i postveritable; un país en què pot succeir *qualsevol cosa*. Hi va succeir la cosa més inesperada o més a contrapèl de la resta d'Europa, víctima de les seves pròpies històries nacionals: el moviment 15-M, una ocupació de les

places seguint la petja de la «primavera àrab» que, al maig de 2011, va destituir simbòlicament el «règim del 78», amb tots els seus partits polítics, de dretes o d'esquerres, i va vacunar si més no la meitat dels espanyols contra els populismes econòmics de dretes i els neofeixismes culturals, i això en la mesura que es va avançar a donar nom als responsables de la crisi: no pas els immigrants, sinó els bancs; no pas els cicles econòmics o el malbaratament dels treballadors, sinó els polítics i les seves mesures antisocials. Centenars de milers de joves que no conservaven cap record de la Guerra Civil ni de les trampes de la transició, que no qüestionaven la legitimitat de la monarquia ni tenien cap relació amb la militància d'esquerres, es van mantenir diverses setmanes a tots els carrers del país denunciant la nul·litat del règim del 78 —«no ens representen»— i reclamant «democràcia».¹⁴

Segons les enquestes, fins al 85% dels ciutadans espanyols es reconeixien en —o mostraven simpaties per— les reivindicacions del 15-M, fet que explica l'èxit fulminant, tres anys més tard, a les eleccions europees de 2014, del nouat Podem, un partit creat a corre-cuita per aprofitar l'esquerda (amb un programa d'esquerres però sense cap més etiqueta que la del sentit comú i la revolta transversal contra l'austeritat homicida) i proposar-se com a alternativa al PP i al PSOE, forces que s'alternen al poder des de 1982. Després d'un cicle electoral vertiginós (les eleccions municipals i autonòmiques de maig de 2015, els dos comicis generals de desembre de 2015 i maig de 2016), Podem i altres forces afins van obtenir una representació institucional sense precedents, però insuficient per assolir el govern, constituir una alternativa meridional a França i Alemanya i pressionar la UE per a un canvi de política econòmica a favor de les víctimes de la crisi (o, més exactament, de la seva destructiva gestió «ideològica»).

14. Vegeu bibliografia sobre el 15-M a: <<http://www.lettra.org/spip/spip.php?article4904>>.

Espanya continua sent, en tot cas, una «fràgil excepció» a la desdemocratització que s'apodera de les majories socials europees. N'és una «excepció» perquè la meitat desmemoriada del país ha redescobert la política a través de la «democràcia», i no pas del vell «obrerisme» o de la xenofòbia. És, però, «fràgil» perquè aquesta meitat no només s'oposa a l'altra meitat, amb la seva memòria calculadora enquistada en el «règim del 78», sinó a la tendència general a Europa i al món; i perquè la derrota, entròpica o induïda, de les forces del canvi deixaria la «desmemòria», desencantada enmig de les ruïnes, a mercè de la «revolució populista de dretes» i les seves alternatives autoritàries.

CONCLUSIÓ

Tornem, en definitiva, a les guerres interimperialistes de 1914 i a l'autoritarisme dels anys trenta, però amb armes nuclears, imaginari mercantil, xarxes socials, canvi climàtic i terrorisme estructural; i sense esquerra organitzada ni alternativa sistèmica. La consciència d'una Gran Regressió o d'una «fi de civilització» —la sensació que el capitalisme ja no garanteix cap ordre, ni tan sols dolent, i que no hi ha res fora, tret de la intempèrie i el feudalisme mafiós— afavoreix les opcions autoritàries que s'imposen una mica pertot arreu. La llibertat ultraliberal deixa pas al despotisme proteccionista centrat en la seguretat. La democràcia —política i econòmica—, tan excepcional en la història, sense la qual no hi ha rescat civilitzacional possible, torna a ser la derrotada. És difícil anticipar-ne les conseqüències sense espantar-se.

SANTIAGO ALBA RICO. Nascut el 1960 a Madrid, va estudiar filosofia a la Universitat Complutense. Va ser guionista de La bola de cristal i va escriure, amb Carlos Fernández Liria, *De-*

jar de pensar (Akal, 1986) i *Volver a pensar* (Akal, 1989). Ha estat finalista del premi Anagrama d'assaig amb *Las reglas del caos. Apuntes para una antropología del mercado* (Anagrama, 1995). És autor també de *¿Podemos seguir siendo de izquierdas?* (Pol-len edicions, 2014), *Leer con niños* (Caballo de Troya, 2007; Literatura Random House, 2015) i *Ser o no ser (un cuerpo)* (Seix Barral, 2017).